

RADOVI UNUTAR DIOKLECIJANOVE PALAČE U SPLITU SEDAMDESETIH GODINA XIX. STOLJEĆA

UDK: 728.8(497.583 Split):7.025.3/.4“18”

Primljeno: 20. VIII. 2013.

Izvorni znanstveni rad

Dr. sc. STANKO PIPLOVIĆ

Kaštelanska 2

21000 Split, HR

Na osnovi izvornih dokumenata donose se nepoznate pojedinosti o konzervatorskim zahvatima u povijesnoj jezgri Splita. Radi se o kratkom, ali plodnom vremenskom razdoblju od desetak godina, kada se konačno prišlo sustavnom rješavanju nagomilanih složenih problema i definiranju konačnog programa djelovanja. Neke od zacrtanih odluka ostvarene su brzo, a za veći broj trebalo je dulje vremensko razdoblje. Radilo se uglavnom o oslobađanju antičkih ostataka od kasnijih prigradnja radi njihove bolje prezentacije. S druge strane, uvidjela se hitna potreba obnove Dioklecijanova mauzoleja i zvonika katedrale, koji su bili u vrlo lošem stanju.

Ključne riječi: Dioklecijanova palača, Split, konzervatorstvo, XIX. stoljeće

U XIX. stoljeću srednjovjekovna je povijesna jezgra Splita s ostacima Dioklecijanove palače bila potpuno zapuštena. Stanje se počelo bitno popravljati sedamdesetih godina. Naime 1873. boravila je na grčkom otoku Samotraki austrijska znanstvena ekspedicija. Po nalogu ministra za bogoštovlje i nastavu na povratku su se zaustavili u Splitu. Bio je to početak priprema za sustavnu skrb o antičkim spomenicima Splita i Solina.

ARHEOLOŠKI MUZEJ

Prvi arheološki muzej u Splitu sagrađen je na Pazaru, s vanjske strane istočnog zida Dioklecijanove palače, godine 1821., nakon posjeta cara Franje I. Splitu.¹ Prostori nisu odgovarali namjeni, a usto su bili premaleni. Predmeti su se pohranjivali u raznim skladištima, pa i u susjednoj zgradi ženske osnovne škole, koja je bila prislonjena s unutrašnje strane zida. S vremenom se tražilo bolje rješenje za smještaj sve većeg broja izložaka, koji su pristizali ponajprije iz Solina. Dio spomenika neko je vrijeme bio smješten u prizemlju kuće Giorgia Grisogona, jer je trebalo popraviti zgradu škole. Inženjer iz Kotarskog poglavarstva i konzervator napravili su troškovnik. Kada su radovi završeni, Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu pismom od 16. svibnja 1870. odobrilo je da se muzej ponovno postavi u prvotni prostor.²

MAUZOLEJ - KATEDRALA

Od svih građevina Dioklecijanove palače tijekom XIX. stoljeće najviše se radilo oko zgrade Mauzoleja, prenamijenjenog u stolnu crkvu, koji se nalazi s istočne strane Peristila. To se odnosilo na njegovo održavanje i namjenu.

Još kasnih godina XIX. stoljeća raspravljalo se o tome je li zgrada s istočne strane Peristila Dioklecijanov mauzolej ili hram posvećen božici Diani ili Jupiteru. To se pokušalo razriješiti pa je i zauzimanjem carskog dvora još 1863. godine izneseno mišljenje da se ipak radi o Dioklecijanovoj grobnici i da rimski car počiva u zapadnom zidu iznad polukružnog prozora. Od tada, tim se pitanjem više godina bavio Giuseppe Giorgio Rossignoli iz Splita. Obraćao se svim vlastima, čak i konzervatoru u Splitu, za dozvolu da na tom mjestu razbije nekoliko palača u dužini do dva kamena bloka s vanjske strane zgrade, kako bi provjerio tu tvrdnju. Nije dobivao nikakav odgovor osim što je dalmatinski namjesnik Ivan Wagner izrazio zadovoljstvo što ga je upoznao. Zahvalio je na obavijestima koje mu je Rossignoli dostavio, ali mu nije mogao pomoći jer to pitanje nije u nadležnosti vlade. Namjesnika je splitski biskup Calogera obavijestio da je pomno razmotrio pitanje, ali da se većina pisaca ne slaže s Rossignolijevom postavkom. Razmatralo se da se u tu svrhu sastavi povjerenstvo, ali bez uspjeha. Dana 22. travnja 1870. Rossignoli se memorijom obratio carskom dvoru za dopuštenje da se provjeri što se na navedenom mjestu u zidu nalazi. Svoju tvrdnju opširno je obrazložio argumentima. Pokušao je tumači-

ti prikaze s prizorima lova na reljefnom vijencu koji u gornjem dijelu ispod kupole opasuje unutrašnjost zgrade, a kao argument je naveo i da su reške na dijelu zida iza kojeg su se, po njegovoj tvrdnji, nalazili Carevi posmrtni ostaci, mnogo šire negoli na ostalim dijelovima zida, što je navodno ukazivalo da se iza zida nalazi nešto posebno. Čitav opširan dopis što ga je Rossignoli uputio Caru osobno dostavilo je Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu Dalmatinskom namjesništvu, ono Kotarskom poglavarstvu Splita 2. kolovoza 1870., a dalje 12. kolovoza konzervatoru dr. Francescu Lanzi, za postupanje kako bude smatrao za shodno.³ Konačno je Ministar za bogoštovlje i nastavu odlukom od 17. ožujka 1874. godine odobrio traženje.⁴ Nije poznato je li što učinjeno. No ta zanimljiva postavka svjedoči o vremenima kada su saznanja o Palači bila skromnija. Danas je prevladalo uvjerenje da je Dioklecijan pokopan u porfirnom sarkofagu postavljenom sred Mauzoleja.

Dioklecijanov mauzolej, današnja katedrala, bio je u lošem stanju. Pitanje njegova održavanja bio je velik problem. Još godine 1850. ministar za bogoštovlje i nastavu potvrdio je da taj veliki antički spomenik, koji se urušava, traži temeljitu obnovu.

Stanje se stalno pogoršavalo. Od siječnja 1867. godine konzervator spomenika dr. Francesco Lanza upozoravao je na potrebu da se na antičkim građevinama učine najnužniji popravci. Predsjednik Središnjeg povjerenstva za spomenike u Beču barun Joseph Alexander von Helfert obratio se dopisom od 31. svibnja iste godine Predsjedništvu Dalmatinskog namjesništva u Zadru sa zahtjevom da se bez kašnjenja razmotre neophodni radovi kako bi se spriječilo daljnje pogoršanje stanja tako važnih spomenika, značajnih ne samo za Monarhiju nego i Europu. Vidjevši zaostajanje s poduzimanjem mjera, konzervator je 29. rujna iste godine uputio nov izvještaj Središnjem povjerenstvu za spomenike, s molbom da bi se ubrzali najavljeni radovi, bar na dijelovima koji su bili najugroženiji. Kasnije su učinjena neka manja učvršćenja kako bi se izbjegla opasnost koja je prijetila sa svoda ispod zvonika pred ulazom u katedralu. Ali ti zahvati, koji su se otegnuli, nisu mogli u potpunosti zadovoljiti i spriječiti daljnje štete, posebno što se tiče pročelja zvonika prema Peristilu, gdje su dnevno otpadali znatni komadi kamena. Neki dijelovi su se jako ljuštili zbog nevremena i prijetili većim rušenjima. Bilo je stoga potrebno da za točnu procjenu nužnih radova na zvoniku i Mauzoleju te nekih drugih arhitektonskih dijelova na Peristilu i u okolici Središnje povjerenstvo pošalje na

lice mjesta stručnu osobu koja bi se mogla pozabaviti izradom dokumentacije i predložiti shodne mjere restauracije, uzevši u obzir izmjere i precizne crteže koje je ranije napravio arhitekt Vicko Andrić. Još nekoliko godina prije vlada je bila spremna osigurati svotu od 100.000 forinta za vraćanje Hrama u njegovo staro stanje, što je bilo vrlo teško i za što je već dostavljeno 20.000 forinta za početak radova. Poslije se to pokazalo neizvedivim pa je konzervator molio Središnje povjerenstvo da barem taj iznos bude ponovno dostavljen kako bi se makar nešto poduzelo.⁵

Za obnovu su bila potrebna velika novčana sredstva, koja je bilo teško namaknuti, a bilo je važno odrediti radove koji su bili prijeko potrebni. Stoga je Biskupski ordinarijat u Splitu još u rujnu 1869. godine zatražio od Crkoviinarstva katedrale da predloži mjere za radikalni popravak i održavanje zgrade. Ali Crkoviinarstvo nije bilo u stanju obaviti taj zadatak jer u svom sastavu nije imalo stručnu osobu niti je raspolagalo sredstvima za angažman arhitekta koji bi sastavio elaborat. Stoga je u siječnju 1872. predloženo da bi u tu svrhu mogao biti od koristi Andrić, čiji bi projekt služio kao osnovica, a za detaljniju razradu smatrao se pogodnim arhitekt dr. Emilio Vecchietti, profesor na Velikoj realci u Splitu.

Što se tiče financiranja radova, razmatrale su se razne mogućnosti. Uprava katedrale nije imala dovoljno vlastitih prihoda ni za redovite troškove. Kako je katedrala služila i kao župna crkva, neki su smatrali da bi i župljani trebali dati svoj doprinos. No budući da je u prvom redu bila stolna crkva biskupije i usto važan antički spomenik kulture, obnova je po zakonu bila obveza države. Nije se moglo računati ni na općinska sredstva, jer su prihodi Općine bili skromni.⁶

Problemi su se sporo rješavali. Namjesništvo je 29. svibnja 1872. godine uputilo dopis Kotarskom poglavarstvu o općem i temeljitom uređenju Mauzoleja. Za to je, osim operata pokojnog arhitekta Vicka Andrića koji se uglavnom odnosio na izolaciju Mauzoleja od bezvrijednih zgrada koje su ga okruživale, bio potreban tehnički nacrt. Namjesništvo je Središnjem povjerenstvu za spomenike u Beču dostavilo o svemu neka izvješća. Stajalište Povjerenstva je bilo da se obnova Mauzoleja svede na najpotrebniju mjeru, ali u skladu s umjetničkim vrijednostima zgrade kao spomenika. Tražilo je i suradnju konzervatora Glavinića za imenovanje sposobnog inženjera arhitekture kao voditelja radova. Sve je to došlo do Dalmatinskog namjesništva. Nakon što se izradi tehnički projekt na način da bi se izbjegle zapreke, rasprave i kontroverze, 19. ožujka

je odlučeno da se od predstavnika Kotarskog poglavarstva, Biskupije, crkvene uprave i Općine sastavi mješovito povjerenstvo za izbor tehničara i saslušati mišljenje konzervatora Glavinića. Elaborat je trebao biti sastavljen sa svim pojedinostima te sadržavati udjel Crkvenog odbora i Općine u financiranju radova u skladu s odredbom Namjesništva od 19. rujna 1867. godine. Kotarsko je poglavarstvo o svemu izvijestilo konzervatora spomenika.⁷

Prošle su gotovo dvije godine, a da ništa nije učinjeno. Kako nije dobio odgovor na svoj poziv, namjesnik Rodić se 19. ožujka 1873. godine ponovno osobno obratio kotarskom poglavaru Splita, zahtijevajući da ga se bez novog otezanja detaljno izvijesti o preprekama koje su se eventualno ispriječile. U tom novom dopisu opet je navedeno sve ono što je bilo određeno 1872. godine. Dodan je i ukor poglavaru da, s obzirom na sastav tehničkog osoblja i prilike u uredu, ni u kojem slučaju ne može s uspjehom zadovoljiti zadatke koji se traže.⁸

Dekretom namjesnika od 19. ožujka 1873. godine određeno je Mješovito povjerenstvo, koje je imalo ponuditi prijedlog radova na Mauzoleju. Činili su ga biskup Marko Calogera, kotarski poglavar Francesco Zanchi, načelnik Splita dr. Antonio Bajamonti, predstavnik Crkvinarstva *conte* dr. Ante Pavlović i Marko Nonnveiller, voditelj Tehničke sekcije Kotarskog poglavarstva. Tehnički projekt trebao je sadržavati opće i temeljite mjere obnove koje su se morale svesti na najnužnije radove, usklađene s postojećom cjelinom.

Prvi sastanak Povjerenstva upriličen je 13. svibnja 1873. godine, uz nazočnost svih članova te kanonika Andrije Alujevića i konzervatora spomenika Mihovila Glavinića. Glavna tema bila je izolacija Mauzoleja od okolnih zgrada i njegova obnova. Pročitano je izvješće Crkvinarskog vijeća Ordinarijatu od 26. siječnja 1872. u kojemu su navedene mnoge ranije rasprave, sve od godine 1867. Nakana je bila da se uklone ranija suprotstavljena stajališta koja su ometala obnovu. Govorilo se i o sudjelovanju u podmirivanju troškova. Općina je bila spremna založiti se u granicama svojih mogućnosti. Članovi Povjerenstva obišli su cijelo područje kako bi dobili jasniju sliku potreba. Nakon iscrpne rasprave, u koju su se uz ostale uključili konzervator, biskup i načelnik, Povjerenstvo je načinilo detaljan popis svih radova koje je trebalo izvesti na svakom arhitektonskom dijelu. Uz njega je bio plan s točno označenim oštećenjima.⁹

Najvažniji problem uređenja okoliša bio je istočni kolonat Peristila. Predloženo je rušenje male zgrade smještene iza niza stupova, u kojoj je bila kavana

s dograđenom peći, a potpuno je s te strane zaklanjala pogled na Mauzolej. Smatralo se da je to najružnija građevina na čitavom Trgu katedrale, kako se tada zvalo. U pročelju zgrade bila su tri antička stupa koji su na vrhu nosili lukove pa ih je trebalo osloboditi. Bili su dosta oštećeni pa je za svaki od njih posebno predložen konkretan popravak baza, trupova i kapitela. Na sjevernom kraju te strane bila je crkvice sv. Barbare, koja je također bila predviđena za rušenje.

Uz Mauzolej je s raznih strana bilo prislonjeno više zgrada iz kasnijeg vremena, čijim su zidovima bili obuhvaćeni antički stupovi periptera, trijema koji je izvana opasivao Mauzolej. Na južnoj strani nalazile su se crkvice sv. Matije i sakristija. U zidove prve bila su ugrađena dva stupa, a u zidove druge tri stupa. Na sjevernoj strani bila je kapela sv. Duje, koja je stršala izvan zida Mauzoleja i pregrađivala peripter. Njezinim zidom bila su obuhvaćena dva stupa. Nešto dalje prema istoku na toj strani bile su dvije državne zgrade u kojima su bila još četiri stupa. Određeno je rušenje tih dodataka kako bi se učinila vidljivom bogata artikulacija vanjštine Mauzoleja.

S prednje strane uz sjeverozapadni i jugozapadni rub periptera nanizano je 9 sarkofaga, koji su činili njegovu ogradu, ali su ga i sužavali. Opločenje poda je oštećeno i neravno, s kamenjem raznih veličina i kvalitete. Nedostajao je i pokrov. Stubište koje je s Peristila vodilo u Mauzolej bilo je oštećeno upotrebom. Zacrtano je i rušenje još nekoliko neuglednih kućica uokolo, među njima i kuće Petrini, u vlasništvu Kaptola, zatim premještanje oltara sv. Duje, uklanjanje sarkofaga koji su se nalazili na peripteru, rušenje kavane, crkvice sv. Matije, sakristije i još dviju prislonjenih kućica,

S obzirom na stanje, predloženi su popravci dijelova Mauzoleja te obnova glavnih vrata. U unutrašnjosti Mauzoleja trebalo je popraviti korinthske stupove koji su u dva reda po visini okruživali prostor. Osobito su bili oštećeni kapiteli stupova i vijenci nad njima. Neophodno je bilo urediti opločenje poda, obnoviti gromobran. Drvene ograde dviju galerija, uokolo iznad stupova, dotrajale su, posebno gornja, pa je zbog opasnosti pristup vjernika na nju bio zabranjen već 30 godina.

Druga sjednica Povjerenstava održana je 4. srpnja 1873. godine, u sobi ravnatelja Arheološkog muzeja. Razvila se nova rasprava o potrebnim radovima i ranijim zaključcima. Potvrđena su uglavnom sva stajališta s prethodne sjednice. Odgođena je samo odluka o kapeli sv. Duje s obzirom na osjetlji-

vost naroda. Treća sjednica Povjerenstva održana je 31. siječnja 1874. godine. Prisutni su bili svi članovi, kao i na prve dvije. Načelnik Bajamonti iznio je prijedlog o izvršenju plana. Ukupne troškove procijenio je na 36.000 forinta. Radovi su trebali biti u potpunosti završeni za godinu dana, a vodilo bi ih posebno povjerenstvo ili tehničar kojeg bi odabrala vlada. Financiranje bi bilo u tri godišnja obroka od po 12.000 forinta. Njegov prijedlog sadržavao je i rušenje zgrade stare Biskupije, koja se protezala sa sjeverne strane Mauzoleja.

Posebno značajan događaj za početak uređenja Dioklecijanove palače bio je boravak austrijske znanstvene ekspedicije u Splitu. Činili su je bečki profesori Alexander Conze, Alois Hauser i George Niemann, a godine 1873. obavljala je istraživanja na grčkom otoku Samotraki. Tom je prilikom ministar za bogoštovlje i nastavu dekretom od 3. travnja odredio da se na povratku njezini sudionici zaustave u Splitu, pregledaju stare spomenike grada i Salone te sastave prijedloge za njihovu konzervaciju i restauraciju. Susreli su se s Povjerenstvom u kojem su bili kotarski poglavar Zanchi, načelnik Antonio Bajamonti, konzervator Mihovil Glavinić i inženjer Marcoccia. Radili su nekoliko dana i sastavili izvješće. Za Split su naglasili vrijednost Dioklecijanove palače, posebno Mauzoleja i Hrama. Za zgradu Mauzoleja su naveli da je potpuno zapuštena i ruševna pa joj je potrebna hitna obnova. Ocijenili su da je to od svega najvažniji zadatak. Problem su bile i okolne zgrade iz novijeg vremena, koje su Mauzolej potpuno okruživale i zaklanjale pogled na njega. Stoga su predložili da se poruše sve kuće u neposrednoj blizini, koje su označene na posebnom planu. Trebalo je ukloniti staru sakristiju koje je nagrđivala Mauzolej i sagrađiti novu, a kor na istoku trebalo je osloboditi od zgrada koje ga opkoljuju. Kapelu sv. Duje koja je na sjevernoj strani stršala u prostor periptera i pregrađivala ga, moralo se uvući u debljinu zida. Za sve te radove trebalo je angažirati stručnjaka, dobrog poznavatelja antičke arhitekture, koji bi načinio projekt i troškovnik.¹⁰

O radu Mješovitog povjerenstva kotarski je poglavar obavijestio Glavinića. Dana 1. veljače 1874. godine zatražio je od njega mišljenje o prijedlozima za uređenje Mauzoleja i njegova okoliša.¹¹ Konzervator je odgovorio 14. veljače. Odobrio je sve što je zacrtano, uz neke nadopune. Smatrao je neophodnim da se kapela sv. Duje koja je stršala van uvuče u debljinu zida; mišljenja je kako ne bi trebalo ponovno postavljati krov iznad periptera, jer je od njega malo ostalo. Još je dodao da se orgulje, koje su se nalazile iznad glavnih vrata Mauzoleja,

premjeste u dno kora, iznad biskupova sjedala. Time bi se Mauzolej izgledom približio izvornom stanju, a crkva dobila više svjetla, jer bi se tako mogla otvoriti luneta iznad vrata koja je bila zaklonjena orguljama.¹² Nakon toga elaborat je poslan ministru.

Dopisom od 19. ožujka 1874. godine Namjesništvo je dostavilo izvješće profesora arheologije na Sveučilištu u Beču dr. Alexandera Conzea koje se odnosilo na restauraciju i obnovu Dioklecijanova mauzoleja. U tom dokumentu predložene su kuće u okolici koje bi trebalo ukloniti. S tim se u potpunosti složilo Središnje povjerenstvo za spomenike. Ministar za bogoštovlje i nastavu postavio je pitanje mogu li se predložena rušenja izvesti bez zapreka, posebno u vezi s nekim zahtjevima za privatna prava. Taj je dokument pročitao kotarski poglavar na sjednici Mješovitog povjerenstva 10. travnja 1874. kojoj su prisustvovali članovi, biskup Marko Calogera, kotarski poglavar Francesco de Zanchi, općinski upravitelj, dr. Simeone Rossignoli, predstavnik Crkvinarstva katedrale dr. Ante Pavlović i voditelj Tehničke sekcije Kotara inženjer Marko Nonveiller. U radu su sudjelovali još kanonik Andrija Alujević i konzervator Mihovil Glavinić.¹³

Ministar je zadužio profesora Hausera za izradu projekta te troškovnika obnove i izolacije Mauzoleja. U vezi s tim javio se on 1875. Glaviniću da pošalje Središnjem povjerenstvu izvješće o eksproprijaciji okolnih kuća koje su bile predviđene za rušenje kako bi to mogao uključiti u troškovnik. Glavinić je dalje taj podatak molio od poglavara Zanchija, kao predsjednika posebnog povjerenstva koje je rješavalo to pitanje, da ga izvijesti barem približno koji bi iznos u tu svrhu trebalo predvidjeti.¹⁴

Zgrade predložene za rušenje bile su u vlasništvu države, crkvenih ustanova i privatnika. Na sjednici Mješovitog povjerenstva od 12. veljače 1876. godine bili su prisutni članovi: biskup Marko Calogera, kotarski poglavar Francesco de Zanchi, načelnik Splita Antonio Bajamonti, predsjednik Crkvinarstva Petar Tartaglia i kotarski inženjer Giorgio Marcocchia. Priključio im se i konzervator spomenika za splitsko okružje Mihovil Glavinić.

Povjerenstvo se složilo s prijedlogom dr. Conzea i predložilo zgrade koje je trebalo otkupiti. To su bile:

- crkvice sv. Barbare na sjeveroistočnoj strani Peristila koja je ranije pripadala ukinutim laičkim bratovštinama pa je prešla pod upravu demanija,
- zgrada kavane do nje u vlasništvu Kaptola katedrale,

- kuća zvana Petrini koja je također pripadala Kaptolu katedrale,
- crkvice sv. Matije koja je bila u vlasništvu Crkvinarstva katedrale,
- sakristija katedrale koju je trebalo porušiti i sagraditi novu zgradu,
- stambena zgrada koja je prije pripadala pokojnoj Ani Tomašić, a ova ju je ustupila Magdaleni Radman, poslije čije smrti je pripala Crkvinarstvu katedrale,
- dvije kućice hospicija franjevačkog samostana u Poljudu jugoistočno od katedrale,
- kuća redovnica sv. Klare jugoistočno od katedrale,
- kuća čije je prizemlje bilo u vlasništvu Marije Helene Negodić Petrove, a katovi u vlasništvu Ivana Ercega u Ulici sv. Klare blizu samostana,
- trošna kuća s dvorištem Mate Bege pok. Ante,
- dvije kućice uz zgradu stare Biskupije u vlasništvu Biskupije,
- pet prostorija stare Biskupije sjeverno od katedrale u vlasništvu Biskupije,
- premještanje oltara sv. Duje u sjevernoj niši katedrale, koje je rješenje odgođeno.¹⁵

Zgrade su označene u planu i za svaku je u opisu naveden kućni broj, vlasnik, opterećenje hipotekom, zadaci Općinske uprave, procjena vrijednosti i način pribavljanja. O stavu Povjerenstva Namjesništvo je izvijestio kotarski poglavar Zanchi.¹⁶

Zbog radova na Peristilu zatraženo je 1876. da se crkvice sv. Roka i sv. Barbare oslobode od zakupnika koji su ih koristili. Za jednu je to učinjeno 1. kolovoza, a za drugu 15. studenog.¹⁷

Procedura vezana uz rušenje zgrada bila je složena. U njoj su sudjelovale državne, mjesne i crkvene ustanove, od Ministarstva za bogoštovlje i nastavu, Središnjeg povjerenstva za očuvanje umjetničkih i povijesnih spomenika u Beču, Namjesništva u Zadru, Kotarskog poglavarstva u Splitu, Općine Split, Biskupskog ordinarijata i Crkvinarstva katedrale, do konzervatora spomenika i mješovitih povjerenstava.

Dana 9. lipnja 1876. godine okupilo se u uredu Kotarskog poglavarstva Povjerenstvo koje su činili kotarski komesar Bernardo Marcatti, kotarski tajnik Vicko Riboli, konzervator Mihovil Glavinić, kaptolski prokurator kanonici Lujo Krstulović i Paško Reić, uz prisutnost odvjetnika dr. Ivana Mangera. Saстанak je održan na osnovi odluke ministra kojom je pristao na kupnju dviju

zgrada od Kaptola katedrale s istočne strane Peristila, i to one u kojoj je bila kavana i, južno od nje, dvokatne kuće Petrini, s dvorištem. U prodaju su bile uključena i stabla u dvorištu kuće Petrini, sarkofazi koji su se nalazili na obje parcele te sve ono što se pronađe prilikom iskopavanja i rušenja na tim prostorima. Dogovorena je cijena od 6380 forinta. Ugovor su potvrdili biskup M. Calogera i dalmatinski namjesnik Gabrijel Rodić. Isplatu je ubrzo izvršila Glavna porezna blagajna u Splitu¹⁸

Povjerenstvo je koncem 1877. pripremlilo dokumentaciju o otkupu i poslalo je Namjesništvu. To je bila zgrada kavane, u vlasništvu Kaptola, privatne kuće Bego, Erceg, Negodić te Tomašević, u vlasništvu Crkvinarstva, zatim kuća redovnica, hospicij franjevaca s Poljuda, crkvice sv. Barbare, u vlasništvu države. Njihova procijenjena vrijednost iznosila je 18.900 forinta. U taj iznos nije bila uključena zgrada Biskupije, jer je to ovisilo o odgovoru Rima; biskup je predlagao da se ona ne prodaje, već da se zamijeni drugom zgradom. To se nije smatralo velikom smetnjom jer u staroj ruševnoj kući nitko nije stanovao, a Vlada, koja je biskupu dotad osiguravala stanovanje, mogla bi to činiti i dalje.

Radovi su kasnili, jer odobrena sredstva koja je osiguravala država nisu dostavljana. U proračunu za 1874. godinu Ministarstvu za bogoštovlje i nastavu odobreno je 4000 forinta za obnovu Mauzoleja i zvonika i 2000 forinta za crkvene potrepštine katedrale. Ta svota, za koju doznaka Namjesništvu u Zadru nije bila realizirana u lipnju 1877. godine, mogla je otići u zastaru i tako biti izgubljena. Time bi se mogle odmah otkupiti zgrada kavane i kuća Petrini, koje su najviše nagrđivale spomenik, a s druge strane njihovim rušenjem dobio bi se prostor potreban za ostale radove. To bi bio prvi korak.

Isto je tako u proračunu za 1875. odobreno još 6000 forinta, od kojih 5000 za obnovu Mauzoleja u Splitu i 1000 za opremu crkava u Splitu i Zadru. Ni taj novac sredinom 1877. još uvijek nije bio dostupan. Tako je iz tih dviju godina bilo neiskorišteno ukupno 12.000 forinta, a nedostajalo je još samo 6900 forinta kako bi se raspolagalo s potrebnom svotom za sve planirane radove.¹⁹ Stoga je konzervator zamolio Hausera neka se osobno zauzme kod ministra da se sredstva dostave Kotarskom poglavarstvu Splita.

Zanimanje za splitske spomenike je raslo. Hauser je u to vrijeme držao o njima predavanje u Austrijskom muzeju. Glavinčić ga je molio da mu pošalje tekst čiji bi prijevod bio objavljen u listu *Giornale di Spalato* ili u posebnom izdanju. U istu svrhu bili su mu potrebni i crteži koje je Hauser prikazao, a u

Splitu nisu postojali. Josipa Andrić iz Splita zamolila je godine 1874. vlasti za dopuštenje da Caru posveti djelo svojega pokojnog oca arhitekta Vicka Andrića *Dimostrazione del Palazzo di Diocleziano in Spalato* i postigne njegovo besplatno tiskanje. Njezino je traženje načelno odobreno, od vlasti su zatraženi crteži. Kotarsko poglavarstvo je godine 1876. zamolilo za stav konzervatora Glavinića, ali on nije mogao dati mišljenje jer nije vidio crteže. Tako je vrijeme prolazilo, a knjiga nije objavljena.²⁰

S južne strane Mauzoleja nalazila se crkvice sv. Matije iz VII.-VIII. stoljeća. U njoj su bila dva kamena sarkofaga u kojima su čuvani posmrtni ostaci nadbiskupa Ivana Ravenjanina iz VIII. stoljeća i Lovre Dalmatinca iz XI. stoljeća. Nalazila su se u zidu s dvije strane vrata Kuće sv. Josipa. Tu su bili izloženi raznim oštećenjima od nevremena ili nasilnika. Crkvice je pripadala Crkvinarstvu katedrale. Koncem XIX. stoljeća bila je zapuštena pa je besplatno ustupljena državi. Novi vlasnik se 1876. obvezao da će sarkofage o vlastitom trošku premjestiti na pogodnije mjesto. Preneseni su u krstionicu sv. Ivana, nekadašnji antički hram, gdje su bili zaštićeni, posebno od prodiranja vode, koja je ugrožavala još dobro očuvane ostatke uglednih prelata kojima je narod Splita izražavao posebnu privrženost.²¹

I druge okolne zgrade postupno su se otkupljivale. Tako je Kotarsko poglavarstvo 13. veljače 1877. godine sa supruzima Meneghetti dogovorilo nabavu njihovih dviju kućica koje su se nalazile u Ulici grota, današnjoj Arhidakonovoj ulici, južno od Mauzoleja. Konzervator spomenika složio se s time i procijenio da je vrijednost kućica od 600 forinta prihvatljiva. Postupak se sporo odvijalo pa su vlasnici urgirali da se pitanje riješi. Na kraju su kućice ponudili drugom kupcu, koji nije više bio zadovoljan iznosom koji je nudila državna uprava. Država bi bila prisiljena platiti veći iznos pa je predmet prosljeđen višim vlastima.²²

Konačno je došlo do sporazuma. Na osnovi odobrenja ministra od 27. listopada 1878. sklopljen je ugovor s Josipom Meneghettijem pok. Ivana i njegovom ženom Ivanom Čulić. Kuće su bile priljubljene. Jedna je bila dvokatnica, a druga trokatnica, s cisternom i balaturom. Na istoku su graničile s kućom bratovštine Presvetog Sakramenta, a na zapadu s kućom Casolini. Dogovorena je prodajna cijena od 600 forinta, ali je zgrada bila pod hipotekom pa su vlasnici nakon podmirenja dugovanja dobili 315 forinta.²³

Tijekom godine 1877. pripremala se izrada tehničkih nacrti za uređenje unutrašnjosti Mauzoleja. U početku je bio problem što su nedostajala sredstva

za postavu skela, ali već tada je Hauser načinio točne crteže stanja. Smatralo se da bi to moglo požuriti početak popravaka, tim više što ih je odobrilo Središnje povjerenstvo u Beču te su dostavljeni ministru za bogoštovlje i nastavu na konačno odobrenje.²⁴ Kako je uskoro trebalo početi s radovima, 17. lipnja 1879. upućena je zamolba biskupu da predloži vrijeme kada će se crkva zatvoriti za bogoslužje. Tako su radovi počeli 1880. i trajali su pet godina.²⁵

I idućih godina rješavala su se pitanja rušenja zgrada oko Mauzoleja. Tako je kod samostana sv. Klare bila zgrada u vlasništvu Domine Vuletin, žene Josipove. Vlasnica je umrla, a konzervator Glavinić nije mogao dobiti potvrdu o tome ni od župnika Kaštel Novog ni od suda u Trogiru, pa je rješenje zapelo.²⁶ Nije poznato koji su ljudi neposredno radili na tim poslovima. Među njima je bio majstor Ante Mikačić, koji je radio 1876. i 1879. godine.²⁷

STARA BISKUPIJA

Sa sjeverne strane Mauzoleja nalazila se zgrada stare Biskupije sagrađena u XVII. stoljeću. Sastojala se od dužega sjevernog krila i istočnoga, koji se u odnosu na sjeverno krilo pružao pod pravim kutom. Dotrajala je pa od godine 1808. više nije bila u prvotnoj funkciji. Služila je u različite svrhe, a biskupi su stanovali u privatnim kućama čiji je najam podmirivao Erar. Svojom dužinom i visinom zaklanjala je pogled na Mauzolej, nije imala posebne arhitektonske vrijednosti i smetala je prometu pješaka u uskoj ulici ispred nje. Stoga se već tada predlagalo njezino rušenje.

Razmišljalo se o novoj zgradi Biskupije i mjestu na kojem bi se gradila. U vezi s time splitsko - makarski nadbiskup Marko Calogera pisao je 26. svibnja 1874. godine papi Piju IX. Opisao je nastojanja da se zgrada katedrale posvećena Djevici Mariji, nekadašnji Dioklecijanov mauzolej, oslobodi od okolnih novijih zgrada koje su je gušile. Vlada je tražila da joj se ustupi istočno krilo stare Biskupije radi hitnog rušenja, a s vremenom i sjeverno krilo, koje se nije moglo obnoviti, radi proširenja prostora oko crkve. Biskup je smatrao da očuvanje ostalog njezinog dijela i eventualna uporaba za potrebe biskupa ne bi imalo smisla. Stoga je zatražio suglasnost Kaptola za rušenje zgrade. To je prihvaćeno, uz procjenu da zgrada vrijedi 16.000. forinta. Za uklanjanje je zatraženo odobrenje od Pape, uz uvjet da država o svojem trošku s vremenom sagrađi biskupu novu prikladnu zgradu. Prijedlog su obrazložili kardinal Calerini i nadbiskup Sardinianus pa je Pontifikat odobrio biskupov stav. O svemu je biskup 25. lipnja. 1874. izvijestio Dalmatinsko namjesništvo.²⁸

U daljnjem postupku Namjesništvo je zatražilo od Kotarskog poglavarstva da se točno procijeni vrijednost zgrade Biskupije i dvorišta između nje i Mauzoleja. Zadatak je povjeren inženjeru Giorgiu Marcocchiji. Inženjer je utvrdio da zgrada ima tri kata. Njezini su zidovi od kamena i u dobrom stanju, dok je krov, pokriven crijepom, propao. Zgrada je bila trošna, naročito drveni dijelovi, vrlo je zapuštena i u neredu. Prostori su joj unajmljeni raznim privatnicima. Od glavne zgrade, skladišta u dvorištu i druge prostorije ostvarivao se godišnji prihod od 546 forinta. Na osnovi svega stvarna vrijednost sklopa procijenjena je na 8700 forinta.²⁹

Problem stare Biskupije još se dugo rješavao. Biskup je 1877. godine iznio zanimljiv prijedlog. Kako je bio običaj da se biskupske palače nalaze u blizini katedrale, smatrao je da bi to bilo najbolje i za Split. Predložio je da se niz kuća na sjevernoj strani Peristila i dalje na istok do crkve sv. Filipa poruši te da se ondje podigne nova zgrada. Nakon rušenja stare Biskupije i dviju crkvice u blizini dobio bi se širok prostor, pa bi zgrada bila osunčana i iz nje bi se pružao pogled na katedralu. Sačuvala bi se i tradicija.³⁰ U kasnijim desetljećima došlo je do sukoba konzervatora iz Beča, koji su smatrali da je potrebno očuvati ambijent, te gradskih vlasti i većine građana, koji su smatrali da u tom frekventnom prostoru treba omogućiti lakši promet te bolje zdravstvene uvjete života. Tako su se iznosili argumenti za i protiv rušenja, sve dok 1924. godine zgrada nije u potpunosti stradala od požara.

ZVONIK KATEDRALE

Na romaničko-gotičkom zvoniku sagrađenom pred katedralom bilo je u XIX. stoljeću mnogo oštećenja pa je propadao. O tome je konzervator izvijestio godine 1872., prilikom kanonske vizitacije. Tada je naveo kako zvonik treba temeljito obnoviti. Kamenje na njegovu glavnom prvom katu je trošno pa se raspada, na drugom je ugrožen vijenac, a mnogi se klesanci ljušte ili su ispali. Slično je bilo i na ostalim dijelovima. Zatim je 1874. upozorio na teške posljedice koje bi mogle nastati ako se ne poduzme obnova. Te je godine Povjerenstvo koje je odredilo Namjesništvo završilo rad i 3. siječnja predložilo najnužnije radove za obnovu katedrale i zvonika pred njom. Ocijenjeno je da je zvonik jedna od najopasnijih ruševina u gradu i da su potrebna velika sredstva za njegovu obnovu. Prijetila je sve veća opasnost od pada građevine, pa je Biskupski ordinarijat godine 1876. zadužio svojeg delegata kod Povjerenstva

u Vjerskom fondu u Zadru profesora Antonija Tacconija da odlučno upozori Namjesništvo o najvećoj hitnosti restauracije.³¹

PERISTIL

Na južnom dijelu Peristila, između skulpture egipatske sfinge i crkvice Gospe od Pojasa iz XVI. stoljeća, u Protironu Dioklecijanova stana, urušio se godine 1870. dio zida. Zid je bio iz novijeg vremena, ali ga je radi sigurnosti tog dijela Palače trebalo hitno popraviti. Konzervator spomenika obratio se Kotarskom poglavarstvu molbom da se to učini preko Graditeljskog ureda.³²

Tijekom godine 1876. inženjer Inchiostri podnio je izvješće Središnjem povjerenstvu za spomenike u Beču o lošem građevinskom stanju Peristila, što je predstavljalo opasnost i za ljude i za spomenike. U to vrijeme Inchiostri je rukovodio radovima rušenja kuća Solitro i Petrini koje je otkupila država. On se prihvatio i obveze što prije načiniti crteže postojećeg stanja Peristila i Mauzoleja, uz prijedlog radova koje je smatrao neophodnima.³³

Inženjer Inchiostri vodio je godine 1877. tehničke radove na Peristilu. Za restauraciju i obnovu arhikolonata i trijema Vestibula trebalo je najprije dignuti podove crkava Gospe od Pojasa i Karla Boromejskog na tom mjestu i otvoriti grobnice u njima. Za neke je to bilo zabranjeno zbog kuge. Zamolio je Glavinića da se zauzme kako bi se izdala službena dozvola i kako bi se radovi mogli nastaviti.³⁴ U vezi s tim pojavio se još jedan problem. U siječnju te godine Hauser je dobio od Kotarskog financijskog ureda ključeve crkvice koja se nalazi na istočnoj strani Protirona. Utvrdio je da nedostaje dobar dio zida na uglu Vestibula. Stoga se nije moglo početi s radovima restauracije istočnog kolonata Peristila koji se proteže u nastavku prema sjeveru. Trebalo je najprije ojačati taj zid. A kako je trebalo započeti rušenje susjedne kuće Casolini, i to je, s obzirom na stanje Vestibula, bilo vrlo opasno.³⁵

Radi izolacije Mauzoleja smatralo se neophodnim rušenje triju crkvice renesansnih obilježja na Peristilu: sv. Barbare, sv. Roka i sv. Karla.³⁶ Već 1878. godine Državni ih je ured ustupio konzervatoru. Srušena je samo prva, i to dosta kasnije, dok se od uklanjanja ostalih dviju odustalo.

I drugi dijelovi Palače bili su ugroženi. Okruglo predvorje Dioklecijanovog stana, Vestibul, bilo je dosta dobro sačuvano. No s njegove kupole povremeno su padali komadi kamena i maltera u prostor i Ulicu grota ispod njega, što je ugrožavalo prolaznike. Stoga se u svibnju 1877. godine Općinska uprava

obratila Glaviniću s molbom da hitno predloži mjere osiguranja.³⁷ Temeljito osiguranje kupole obavljeno je tek početkom XX. stoljeća.

HRAM

Zapadno od Peristila nalazi se rimski hram, poslije pretvoren u krstionicu sv. Ivana. Još uvijek se raspravljalo je li to bio hram posvećen Eskulapu ili Dioklecijanov mauzolej. Ipak, sve više je prevladavalo uvjerenje profesora arhitekta Adlera iz Berlina da se radi o Jupiterovu svetištu. Građevina je bila zapuštena. Početkom godine 1873. župnik je obavijestio konzervatora da je čitava preplavljena vodom zbog velikih kiša, tako da se u njoj nisu mogle održavati svete službe. Konzervator i kotarski inženjer obišli su krstionicu i utvrdili da voda prodire u unutrašnjost radi oštećene vanjske štukature spojnica između kamenih blokova kasetiranog svoda. Da bi se oštećenje popravilo i izbjegli veći problemi, bila je potrebna sanacija. Radove je trebala izvesti Tehnička sekcija Kotarskog poglavarstva. Načinjen je troškovnik po kojemu je vrijednost radova iznosila 27,30 forinta. Voda se također slijevala niz bočni zid, tako da su vijenci bili prekriveni zemljom i travom koja je oštećivala strukturu zida, za čije je čišćenje predviđeno 12 forinta.

Nisu, međutim, bili ugroženi samo zidovi Hrama, već i Mauzolej, a posebno zidovi oko vrata Dioklecijanove palače na čijim se istaknutim dijelovima nakupila divlja trava i čak izrasla velika stabla divlje smokve koja su izlazila iz spojnica blokova. Trebalo je uništiti njihovo korijenje jer je prijetila opasnost od urušavanja. Da bi se spriječile veće štete, konzervator je tražio da se što prije sasijeku te biljke i ubrizga neka kemikalija kako bi se uništilo korijenje. Za to je procijenjen trošak od 15 forinta. Stoga se obratio vlastima da se osigura svota od 54 forinta i 30 šolda kako bi se mogla osigurati bolja zaštita spomenika, koji su bili potpuno zapušteni.³⁸

Pred krstionicom sv. Ivana nalazio se mramorni sarkofag koji je bio dosta oštećen. Radilo se o antičkom sarkofagu iz III. stoljeća s reljefnim prikazom mita o lovu na Kalidonskog vepra. Na to je mjesto bio postavljen najkasnije u XV. stoljeću, a pretpostavlja se da je prenesen iz Solina. Konzervator dr. Francesco Lanza dopisom od 15. studenog 1871. upućenim Biskupskom ordinarijatu u Splitu izrazio je želju da se sarkofag prenese u Arheološki muzej kako bi se zaštitio od svakodnevnog oštećivanja. Taj zahtjev ponovljen je i koncem 1873. Konačno je to učinjeno 1886. godine.³⁹

OBODNI ZIDOVI DIOKLECIJANOVE PALAČE

Dioklecijanova palača zaštićena je zidovima ojačanim kulama na vanjskoj strani. Jedna od njih je i četvrtasta kula na sjeverozapadnom uglu Palače. Zvali su je kula sv. Rajnerija, po obližnjem benediktinskom samostanu i crkvi sv. Arnira. Od svih kula ona je najbolje sačuvana. Bila je u privatnom posjedu Francesca Marije Bettinija. Vlasnik ju je 1871. godine htio porušiti i prodati kamene blokove od kojih je građena kako bi povećao svoj kapital. Saznavši o toj njegovoj namjeri, konzervator ga je upozorio da se radi o ostatku starine koji zaslužuje da se sačuva. Nepovoljno je bilo to što je javna uprava, predstavljena Financijskom intendanturom, tu građevinu još godine 1861. prodala Bettiniju za 3500 forinta. Ugovor od 15. ožujka iste godine potvrdila je Pokrajinska financijska direkcija, ali nije uglavljeno da se ne smije porušiti. Budući da se radilo o najbolje sačuvanoj kuli Dioklecijanove palače, konzervator se zalagao za njezino očuvanje.

Protiv rušenja ustalo je i Kotarsko poglavarstvo. Na to je vlasnik 1. listopada 1871. godine poslao konzervatoru Glaviniću obrazloženje i ponudu za rješenje. Naveo je da se priprema javna dražba za gradnju lukobrana pa bi mu odgovaralo da sruši kulu od dobro obrađenog kamena; procijenio je da bi materijal mogao prodati za najmanje 17.000 forinta. Ako bi se odbili troškovi rušenja od 1000 forinta, mogao je zaraditi 16.000. Molio je da mu se to dopusti. Ako bi država željela kupiti zgradu i sačuvati je kao starinu, vlasnik traži da mu se isplati novac utrošen za poreze i druge pristojbe, koje je procijenio na 7000 forinta. Bio je također voljan ustupiti je za 4000 forinta, s time da mu se ostavi pravo korištenja zgrade za vlastite potrebe kako bi mu odgovaralo.⁴⁰

U svojem obrazloženju konzervator je naveo kako je prije četiri godine zgrada bila žrtvom požara pa joj je vrijednost pala, ali je porasla cijena materijala, što je sve trebalo uzeti u obzir. S druge strane, smatrao je kako ne bi bilo ispravno obvezati Bettinija da prihvati ograničeno vlasništvo, koje nije predviđeno zakonom. Nije preostalo ništa drugo nego pribaviti kulu. Javna je uprava odlučila kupiti je i za nju platiti sve što je do tada vlasnik platio Poreznom uredu u Splitu, kamate i druge troškove.⁴¹ Pitanje kule se otegnulo. Tek koncem 1873. godine Namjesništvo je reagiralo i tražilo od konzervatora da odmah dostavi fotografsku snimku građevine te opiše njezinu umjetničku i spomeničku vrijednost i navede troškove koji se mogu očekivati kako bi se predmet mogao prosljediti Ministarstvu.⁴²

Na prijedlog Središnjeg povjerenstva za spomenike Ministarstvo je naposljetku 1875. godine odobrilo kupovinu kule u skladu s prijedlogom. No kako se tada nije raspolagalo sredstvima u iznosu od 4306 forinta, odlučeno je da se plaćanje odgodi za iduću godinu, dok se financijskim zakonom za 1876. stavka ne uvrsti u državni predračun.⁴³ Pitanje se dugo rješavalo. Konačno je 2. svibnja 1876. sklopljen ugovor o prodaji kule državi za navedeni iznos. Potpisivanju su prisustvovali kotarski poglavar Carlo Kutschig de Čejkovac, vlasnik i dva svjedoka.⁴⁴

Zanimanje za antičke spomenike Splita stalno je raslo. Početkom godine 1875. Središnje povjerenstvo za spomenike u Beču zadužilo je konzervatora da prouči koja bi sredstva bila najviše potrebna za zaštitu starina u Splitu. Posebno se to odnosilo na oslobađanje najstarijih graditeljskih spomenika od novijih kuća koje su bile uz njih, i zaklanjale pogled onima koji su ih željeli vidjeti i diviti im se. Konzervator je smatrao da su sjeverna vrata, zvana *Porta aurea*, Dioklecijanove palače izvrstan spomenik arhitekture bogate dekoracijama, te zaslužuju skrb vlasti, da se mogu dostojno pokazati ljubiteljima i znanstvenicima. To bi mogao biti početak proširenja na izvornu veličinu ulice, nekadašnjeg karda, od vrata do Peristila, posebno zato što je ta ulica bila uska i mračna. Kako taj opsežan projekt nije bio izvediv u tom trenutku, Glavinić je predlagao da se uredi barem vrata. Mogle su se, po njegovu mišljenju, otkupiti tri zgrade, u vlasništvo *contea* Jerka Kambija, Bakića i Karamana, koje bi se potom porušile.⁴⁵

Istočna vrata Dioklecijanove palače, zvana Srebrna, bila su zazidana i nije se znalo u kojoj su mjeri sačuvana. S njihove unutrašnje strane bila je prislonjena crkva Dobre smrti, a s vanjske rustični zid iz kasnijeg vremena. Izvana pred vratima bio je slobodan prostor čiji je vlasnik sredinom stoljeća bila Općina. Za njega je bila zainteresirana vojna vlast, koja je na duž antičkog zida prema jugu imala zgradu i koristila je za opskrbu jedinica. Kako veličina zgrade nije bila dovoljna, htjeli su je produžiti na sjever, ali se tome usprotivio konzervator, čije je mišljenje prevagnulo.

Još godine 1861. Općinska je uprava prodala česticu pred istočnim vratima Palače Ivanu Krstitelju Brainoviću, za 703 forinte, a on ju je ustupio Petru Savu. Novi vlasnik je na tom mjestu želio sagraditi kuću prislonjenu uz rimski zid. Kako su s obje strane vrata Dioklecijanove palače prije bile osmostrane kule, novogradnja bi se prislonila na njih i zaklonila njihove ostatke. Stoga je

nakon dugih rasprava i uvjeta koje je postavljala državna uprava, vlasnik zauzvatio gradnju. Godine 1876. Savo je prodao nedovršenu kuću Josipu Voltoliniju za 3000 forinta.⁴⁶ Kako su se ipak željeli sačuvati ostaci kule, konzervator je smatrao da je najbolje otkupiti cijelu nekretninu od novog vlasnika, po cijeni koju je on platio.⁴⁷

Ministarstvo je 20. listopada 1878. godine odlučilo da se u interesu države kupi ta Voltolinijeva imovina. Na čestici se nalazila nedovršena zgrada u visini do prvog kata. Dogovorena je cijena od 3000 forinta. Polovica tog iznosa bila je obveza javne uprave, a druga Općine Split. Država je odredila predati Općini materijal kuće Savo kad se ona poruši.⁴⁸

Gradska je vlast smatrala da crkva Dobre smrti smeta prometu pa je početkom 1876. predlagala da se sruši i da se na tom mjestu uredi novi trg, koji bi se produžio na istok, izvan Dioklecijanove palače, prema crkvi sv. Dominika na Pazaru, i to upravo na prostoru u Voltolinijevu vlasništvu. To se razmatralo i godinu prije, u vezi s posjetom cara Franje Josipa I. Splitu. Od toga se odustalo zbog velikih troškova. Iduće godine dogovori su se nastavili. Ali Općinska uprava izjasnila se da nije u stanju za otkup Voltolinijeva zemljišta osigurati 3000 forinta, već samo polovicu tog iznosa. Kako su sa strana antičkih vrata bili ostaci osmostranih kula, očekivalo se da i Središnje povjerenstvo sudjeluje u troškovima.⁴⁹ Sva nastojanja nisu tada urodila plodom. Problem Srebrnih vrata riješen je tek u najnovije vrijeme, kada su ona otkrivena, djelomično rekonstruirana i otvorena za prolaz.

U neposrednoj blizini, malo sjevernije, nastao je još jedan problem. Urar Lujo Bauk pok. Ivana izvodio je godine 1876. radove na svojoj kući koja je bila prislonjena uz unutrašnju stranu istočnog zida Dioklecijanove palače, na njegovu sjevernom dijelu, u Ulici staroga grada, današnjoj Nepotovoj ulici. Dio kuće nalazio se s druge strane zida, u Ulici muzeja, današnjoj Hrvojevoj ulici. Zgrada je prekrivala tri lučna otvora na zidu Palače. Za pregradnju nije imao regularan nacrt. Povisio je zgradu i prislonio na zid Palače grede krova, čime je starina zaklonjena. Nadograđeni je dio čak premazao bojom starog zida, kako bi prikrrio nedopuštene radove. Iako mu je to konzervator zabranio, on je nastavio s radovima, i to noću.

Kako je antički zid bio državno dobro, konzervator Glavinić prijavio je Bauka Kotarskom poglavarstvu radi povrijeđene vlasništva. U pregled radova upućeni su na lice mjesta kotarski komesar Marcotti i građevinski pristav Inchiostri.

Utvrđeno je da je vlasnik u produženju svoje kuće na sjeveru gradio novu, u neposrednoj blizini rimskog zida, koja ga nadvisuje. Oštetio je stari zid i izveo druge proizvoljne radove. Zbog takvog postupka pozvan je 30. srpnja 1876. u Poglavarstvo na saslušanje. Vlasnik se pravdao da je jedan od lukova bio u slabom stanju, isto tako i krov kuće, pa je postojala mogućnost urušavanja i prijetila opasnost za njegovu obitelj. Ipak ga je kotarski poglavar kaznio globom od 100 forinta.⁵⁰

Pregovori oko gradnje su nastavljeni. Vlasnik je 25. listopada 1876. podnio Kotarskom poglavarstvu projekt, a ono ga je 6. siječnja iduće godine prosljedilo konzervatoru na mišljenje. Konačno se došlo do rješenja. Financijska prokura u Zadru zamolila je Glavinića da iznese svoju zamisao za nagodbu s Baukom.⁵¹ Vlasnik se obvezao dalje raditi uz postavljene uvjete. Na 10. siječnja 1878. godine Namjesništvo je potvrdilo nagodbu.

I na drugim mjestima privatnici su oštećivali starine. Na sjevernom perimetralnom zidu Palače, nekoliko metara od sjeveroistočne kule, bio je otvor. Nije poznato kada je probijen. Služio je kao prolaz onima koji su od gradskog parka u predgrađu Manuš išli prema Peristilu. Bio je nepravilnog oblika i postupno je proširivan. Negdje koncem godine 1877. plemić Radoš Micheli Vitturi dao ga je raširiti kako bi mu tuda mogla prolaziti kola. Kako bi spriječio daljnju štetu, konzervator je zabranio rad. No kako je otvor predstavljao opasnost zbog odrona kamenja, dao ga je osigurati opekama sa strane. Trošak je iznosio 120 forinta.⁵²

KRIPTOPORTIK

Ispred Dioklecijanova stana duž čitavog južnog pročelja pružao se natkriveni trijem zvan Kriptoportik, koji je služio kao Careva šetnica s pogledom na more. Niz otvora naglašen je bio trima lođama, dvjema na krajevima i trećom po sredini. Lođa na zapadu prijetila je urušavanjem. Tehnički je pregledana pa je utvrđeno da je treba hitno demontirati. Projekt obnove načinio je godine 1876. kotarski inženjer Antonio Inchiostri. Konzervator je zatražio dozvolu od Središnjeg povjerenstva za spomenike da se to učini na državni trošak. Procijenjeno je da bi trošak iznosio oko 600 forinta.⁵³

Nakon toga zainteresirane strane sastale su se 9. travnja 1876. u uredu Arheološkog muzeja. Nazočni su bili ravnatelj muzeja Mihovil Glavinić, pokrajinski savjetnik Josip Alačević i državni inženjer Antonio Inchiostri. Zadatak je

bio odrediti radove za zaštitu, demontažu i rekonstrukciju lođe. Dogovoreno je da se sredstvima koja je dostavilo Središnje povjerenstvo u Beču, nastavi s podupiranjem i osiguranjem lođe. Skele bi također služile za daljnje radove. Početak je određen za 10. travnja, pod Inchiostrijevim vodstvom. Prihvaćeno je da se može uključiti i neka druga stručna osoba. Za vrijeme radova bit će Inchiostriju dodijeljen jedan majstor i općinski stražar. Isplata majstora ovisit će o potvrdi inženjera. Kao neposredni izvođač određen je Ante Mikačić pok. Adama.⁵⁴

Iza stupova lođe Kriptoportika bila je kuća Ivana Save pok. Dujma, koji je u isto vrijeme načinio projekt za pregradnju te kuće i gradnju nove kuće uz nju.⁵⁵ Južni zid postojeće kuće bio je zid porušene jugozapadne kule Dioklecijanove palače. Odatle prema istoku bila je lođa s dva korintska stupa Palače i dalje se pružao Kriptoportik. Ostaci lođe bili su poduprti slabim zidom kako bi se spriječio pad. Na njemu su se vidjeli samo tragovi zazidanih prozora. Kako se radilo o važnim ostacima, trebalo ih je spasiti. Saznavši za Savove namjere, konzervator je stupio u dogovor s njime. Vlasnik je bio spreman izvesti radove na zgradi i poduprijeti obnovu lođe, a da njezini dijelovi ne budu ugrađeni u nju. Napravljen je projekt, s time da su za rekonstrukciju kao uzorak služili sačuvani dijelovi istočne lođe i pročelja Vestibula. Središnje povjerenstvo u Beču složilo se s rješenjem koje je napravio Inchiostri, ujedno i voditelj radova. To se rješenje donekle razlikovalo od Adamova rješenja. Zadovoljene su potrebe vlasnika, a i uvjeti prezentacije spomenika.⁵⁶ Taj uspjeh pobudio je kod Glavinića nadu da bi se, s vremenom, na isti način mogao obnoviti čitav Kriptoportik, tada prepušten samovolji privatnika.

Taj osjetljivi konzervatorski zahvat naveo je Glavinića da 1877. godine Središnjem povjerenstvu za spomenike opširno iznese neke svoje poglede na odnos prema starinama, u čemu su važni razni aspekti, posebno oni ekonomski. Smatrao je da spomenike nije dovoljno konzervirati, nego ih valja i restaurirati. U kući Savo optimalno su spojeni zahtjevi zaštite graditeljskog naslijeđa i potrebe svakodnevnog života. Tako su se iza stupova lođe našli prozori nove zgrade. U tom postupku trebalo je više uvažavati ono što je vrijednije i tako ostvariti ne samo funkciju nego i umjetnički efekt cjeline. Ta je postavka u ono vrijeme bila vrlo napredna.

Ministar je za restauraciju lođe odobrio 300-350 forinta. Konzervator je 15. svibnja 1877. tome uputio prigovor Središnjem povjerenstvu za spomeni-

ke i ponovno preporučio Inchiostrijev projekt, po kojemu su troškovi iznosili 4269 forinta. Središnje povjerenstvo nije prihvatilo taj zahtjev i preporučilo je sastavljanje jeftinijeg nacрта. O tome je kotarski poglavar izvijestio Inchiostrija 11. lipnja 1879. godine. Kako se profesor Hauser u to vrijeme nalazio u Splitu, savjetovano je da ga se uključi u sastavljanje troškovnika.⁵⁷

Troškovi za skele, za osiguranje od urušavanja i konzervaciju lođe po predračunu Inchiostrija te oni koje je konzervator naknadno tražio, popeli su se na 8036 forinta. Glavinić je napravio njihovu specifikaciju i 1. svibnja 1877. zatražio odobrenje od Središnjeg povjerenstva. U vezi s tim dao je i prijedlog za naredne radove. Među njima su zahtjev da se pročelje kuće Savo što više povuče u unutrašnjost iza dva stupa lođe, koja bi tako ostala potpuno slobodna. Trebalo je potvrditi predračun radova, isplatiti troškove pripremljenih poslova, dostaviti što prije akontaciju od 2000 forinta za konzervaciju, izdati Savu odobrenje za gradnju prema onome što je već bilo dogovoreno. Poseban problem bio je odrediti stručnjaka za vođenje radova. Iz Kotarskog poglavarstva to nije bilo moguće zbog njihove zauzetosti, a nije se mogao naći ni neki drugi inženjer koji bi bio vješt u tim poslovima. Glavinić je stoga predložio da se angažira inženjer W. Klingenberg. Kako nije bilo sredstava, početak radova se odgađao. Nešto je bio napravio majstor Mikačić, ali mu to nije plaćeno. Susjedi Gotovac i Voltolini žalili su se da skela, postavljena prije više godina, kojom je poduprta lođa, predstavlja opasnost za njihove zgrade i ometa im posjede. Konzervator je uzalud urgirao. Tek 1905. radovi su pokrenuti i nakon dvije godine završeni su prema novom projektu inženjera Kamila Tončića.⁵⁸

OSTALI RADOVI

Na zgradama unutar povijesne jezgre Splita poduzimani su različiti radovi, sukladno potrebama vremena i života. Time se često narušavao sklad pojedinih ambijenata i oštećivale se stare građevine.

Srednjovjekovni grad s vremenom se širio izvan zidina Dioklecijanove palače, najprije prema zapadu. Sa strana Željeznih vrata izvan antičkog obodnog zida već su u XIII. stoljeću sagrađene zgrade u romaničkim oblicima. Na sjeveru je bila antička osmostrana kula na čijem su položaju u kasnijim vremenima sagrađene romanička kuća kula i druge zgrade. Taj dio pretrpio je velike izmjene u XIX. stoljeću. Ondje je bila mala loža za stražu, koja je 1862. pretvorena u dućan.⁵⁹

U kolovozu 1874. godine Nicolò Smodlaka obavljao je neke preinake u svojem dućanu. Kuća se nalazila sa sjeverne strane, ispred zapadnih vrata Dioklecijanove palače, i to u prizemlju romaničke kule sa satom. U njoj su bili sačuvani ostaci antičke osmostrane kule. Opazivši to, konzervator Glavinić htio je provjeriti što se radi pa je u pratnji šefa gradskih redara otišao na lice mjesta i zatražio nacrt na uvid. Utvrdio je da je Uresno povjerenstvo odobrilo vlasniku da pretvori jedan prozor na južnoj strani u vrata. Zidara kog je ondje zatekao izvijestio je da se dućan nalazi blizu važnog antičkog spomenika, da on ne smije ni u kojem slučaju dirati stari zid, štoviše, da ne smije u njega uglaviti šarke vrata. Zidar ga je uvjerio da se neće nikako oštetiti stari zid. Konzervator je smiren otišao i preporučio šefu policije da nadgleda radove. Ujutro 21. kolovoza došao je redar konzervatoru i izvijestiti ga kako se čitavu prethodnu noć radilo u dućanu. S obzirom na to, posumnjao je da je možda učinjen koji prekršaj. Glavinić je ponovno u pratnji redara otišao na gradilište i utvrdio da se za proširenje prolaza do stubišta koje je iz prizemlja vodilo na prvi kat bili raskomadani i dignuti neki blokovi s kose strane oktogonalne kule Dioklecijanove palače na strani vrata. Tim neprimjerenim činom koji nije bio sadržan u dozvoli Uresnog povjerenstva, nanesena je šteta antičkoj građevini.

Nato se Glavinić obratio Općinskoj upravi da se sve vrati u prvobitno stanje i zamolio inženjera dr. Giorgia Marcocchiju da nadzire radove. Zahtijevao je da se vlasniku dućana odmjeri visoka kazna, jer je naredio štetne radove, a također i zidaru koji ih je izveo. Obecao je u kratko vrijeme dostaviti prijedlog kako bi se šteta na najbolji način mogla popraviti.⁶⁰

U kolovozu 1874. godine Općina Split naredila je rušenje jedne stare kuće u Ulici staroga grada, današnjoj Nepotovoj ulici. Tom prilikom izašla su na vidjelo dva kamena luka na četvrtastim pilonima. Radilo se o dijelu boksova koji su se protezali duž istočnog obodnog zida Dioklecijanove palače s njegove unutrašnje strane. Konzervator Glavinić privremeno je obustavio rušenje kuće, jer je to moglo naštetiti stabilnosti antičkih ostataka. Čekao je skorašnji dolazak profesora Hausera. Savjetovavši se s njim, konzervator je dao napraviti potporni zid. Tako je osigurao stare ostatke, jer bi se inače urušili. Osim toga, dijelovi koji su nedostajali popunjeni su opekama, osigurani su temelji, a gornji je dio premazan hidrauličkim malterom. Ukupni trošak iznosio je 98 forinta.⁶¹

Bilo je dosta privatnika koji su svojim gradnjama oštećivali ostatke Dioklecijanove palače. Zanimljiv je slučaj posjednika Bartula Miotta pok. Ivana. On

je godine 1857. od Katarine Salvi, udove Vjekoslava, kupio zgradu s dvorištem blizu istočnih vrata Dioklecijanove palače. Zgrada je prislonjena uz unutrašnju stranu istočnog obodnog zida Palače, na zapadu joj je bila Ulica Staroga grada, današnja Nepotova, a na jugu klasicistička zgrada u kojoj se nekoć nalazila gimnazija, a u to vrijeme ženska osnovna škola.

Novi je vlasnik godine 1862. odlučio proširiti i nadograditi svoju kuću. Konzervator ga je prijavio Kotarskom poglavarstvu, da je time naštetio spomeniku koji je bio u vlasništvu države, pa su radovi obustavljeni. Ali Miotto se na to nije osvrtao i nastavio je s radovima te se naslonio na stari zid. Štoviše, 1874. zatvorio je jelovim daskama četiri lučna otvora hodnika u gornjem dijelu rimskog zida. Ponovno je prijavljen vlastima i oglobljen sa 50 forinta. Na to je vlasnik dostavio Općinskoj upravi projekt o radovima koje je namjeravao izvesti. Dokumentacija je prosljeđena Središnjem povjerenstvu u Beču. Vlasnik je, ne čekajući odluku, ubrzano nastavio radove, kojima je čak povrijedio pravo državne zgrade na južnoj strani.⁶² Konačno je, na osnovi odredbe Namjesništva, Financijska prokura Dalmacije 17. ožujka 1876. sklopila nagodbu s Miottom. Vlasnik se obvezao porušiti dio zida koji je nedavno podignut te riješiti pitanje prikupljanja vode zbog uništenja dijela kamenog oluka koji je išao ispod strehe i vodio u cisternu što se nalazila u dvorištu škole. Određeni su i drugi uvjeti kojih se morao držati. Tom prilikom određena mu je globa od 100 forinta.⁶³

Među onima koji su pregrađivali svoje kuće bio je i Špiro Zokić pok. Špire. On je 26. travnja 1879. podnio nacrt za pregradnju krova zgrade u Ulici starog milosrđa u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače. Htio je i povisiti taj dio zgrade, koji se naslanjao na antički zid. Gradska uprava pozvala je konzervatora da se stvar ispita i donese prijedlog, koji je prosljeđen na odlučivanje Središnjem povjerenstvu za spomenike.⁶⁴

ZAKLJUČAK

Sedamdesete godine devetnaestog stoljeća bile su presudne za početak sustavnog uređenja povijesnog središta Splita, ali su mjere uglavnom bile usmjerene na istraživanje i zaštitu monumentalnih ostataka Dioklecijanove palače. Ostalim graditeljskim spomenicima iz kasnijih razdoblja unutar Palače i u zapadnom srednjovjekovnom proširenju grada nije se tada pridavala dovoljna pozornost.

Presudan događaj bio je dolazak povjerenstva bečkih profesora u Split godine 1873., kada su određene glavne smjernice za uređenje. Definirani su

zahvati koji će se, uglavnom zbog velikih potreba i nedostatka sredstava, ostvarivati tijekom duljega vremenskog razdoblja. Jedan od članova povjerenstva bio je i arhitekt Alois Hauser, koji se od tada dvadesetak sljedećih godina bavio spomenicima Dalmacije, posebno Splita. Od domaćih stručnjaka u to vrijeme istaknuli su se profesor Velike realke i ravnatelj Arheološkog muzeja konzervator Mihovil Glavinić te inženjer Inchiostri, kao neposredni voditelj radova. Među zgradama najveća pozornost posvećena je Dioklecijanovom mauzoleju i njegovom okolišu. Rušile su se bezvrijedne kuće koje su ga zaklanjale i gušile. Tada još nije bio izražen osjećaj za očuvanje slikovitih srednjovjekovnih ambijenata i ugođaja pa je došlo do znatnih promjena urbanističke strukture, posebno u jugoistočnom kvadrantu Palače. Tako je najprije uklonjena crkvice sv. Matije u južnom dijelu temenosa Mauzoleja, zatim kavana *Al tempio*, pa crkvice sv. Barbare i konačno sakristija. Smatralo se da bi trebalo ukloniti i crkvicu sv. Karla na Peristilu, a već tada se najavljivala potreba rušenja crkve Dobre smrti iza Srebrnih vrata Dioklecijanove palače. Oko Stare biskupije bilo je mnogo rasprava o tome treba li je ukloniti. Radili su se i planovi za proširenje, odnosno izgradnju nove katedrale, jer je postojeća postala nedovoljna za primanje vjernika prilikom bogoslužja. U početku se to pokušalo riješiti velikom dogradnjom uz postojeću zgradu kako bi se očuvala tradicija mjesta, no poslije se od toga odustalo.

Sve odluke donosile su se u Središnjem povjerenstvu za istraživanje i očuvanje umjetničkih i povijesnih spomenika osnovanom u Beču sredinom stoljeća, koje je bilo vrhovna stručna ustanova, a financiranje je rješavalo Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu preko državnih proračuna. Odredbe su se prenosile preko Dalmatinskog namjesništva u Zadru i Kotarskog poglavarstvu u Splitu. Na terenu je tada bio konzervator Mihovil Glavinić, čija je služba bila počasna i trajala je od 1872. do 1883. godine. On je surađivao s vlastima i Općinskom upravom, na čelu koje je bio Antonio Bajamonti, također veliki zagovaratelj izolacije Mauzoleja.⁶⁵

Opća dotrajalost i zapuštenost zgrada tražila je velika sredstva za obnovu. No osim državnih ulaganja u najvažnije građevine, u sedamdesetim godinama čini se nije bilo većih privatnih radova. Manjim pregradnjama poboljšavali su se samo dosta teški uvjeti življenja u starim kućama bez osnovnih higijenskih instalacija i u tjesnim ulicama bez dovoljno svjetla i zraka. U to vrijeme nije bilo ni arheoloških istraživanja pa shodno tome ni značajnijih novih otkrića

o izvornom izgledu Palače. Saznanja su se uglavnom temeljila na radovima arhitekta Vicka Andrića iz sredine XIX. stoljeća.

Osim na izolaciji Mauzoleja kao središnjem zadatku, bilo je manjih radova na kriptoportiku, rješavao se problem istočnih vrata Dioklecijanove palače i dijelova njezinih obodnih zidova. Od svih izvedenih radova najkasnije je došao na red popravak unutrašnjosti katedrale i obnova njezina zvonika, što je bilo završeno tek nastupom XX. stoljeća. Nastupom idućeg desetljeća nastavljeni su uglavnom zacrtani radovi.

BILJEŠKE

- ¹ Stanko Piplović: *Osnivanje i izgradnja prvih muzeja u Splitu*. Naš museum, Zagreb 1998. 112-113.
- ² Dopis Kotarskog poglavarstva konzervatoru Lanzi ravnatelju Arheološkog muzeja u Splitu od 13. I. 1870. br. 2/M. - Dopis od 1. VII. 1870. br. 1/C. M = spisi Arheološkog muzeja u Splitu, C = stari spisi u Konzervatorskom odjelu Ministarstva kulture u Splitu.
- ³ Rossignolijeva rasprava pod naslovom *Sacra Maesta!* od 22. IV. 1870. br. 2/C.
- ⁴ Bilješka kotarskog poglavara upućena Glaviniću 12. V. 1874., br. 14/C.
- ⁵ Dopis konzervatora dr. Lanze Središnjem povjerenstvu za spomenike u Beču od 20. I. 1871. br. 2/C.
- ⁶ Izvještaj predsjednika Crkovinarstva katedrale Biskupskom ordinarijatu u Splitu od 26. I. 1972. br. 5/C.
- ⁷ Dopis kotarskog poglavara Splita Zanchia konzervatoru Glaviniću od 1. V. 1973. br. 13/C.
- ⁸ Dopis namjesnika kotarskom poglavaru u Splitu od 19. III. 1873. br. 28/C.
- ⁹ Detaljan zapisnik triju sjednica povjerenstva s ukupno 19 stranica. Plan nije sačuvan koji bi omogućio točno određivanje arhitektonskog dijela na kojeg se odredbe odnose. Br. 29/C iz 1873. godine.
- ¹⁰ Izvješće Povjerenstva ministru dr. Stremageru od 12. X. 1873. br. 30/C.
- ¹¹ Dopis kotarskog poglavara konzervatoru Glaviniću od 4. II. 1874. br. 4/C. Dopis konzervatora od 16. II. 1874. br. 7/C.
- ¹² Dopis upućen konzervatoru, br. 6/C. Prijedlozi nisu provedeni osim što je smanjena kapela sv. Duje.
- ¹³ Zapisnik sjednice 10. IV. 1874. br. 41/C.
- ¹⁴ Glavinićev dopis kotarskom poglavaru Zanchiju od 11. XII. 1875. br. 40/C.
- ¹⁵ Zapisnik sjednice mješovitog povjerenstva od 12. II. 1876. br. 60/C.
- ¹⁶ Izvještaj poglavara Zanchija Namjesništvu od 18. II. 1876. br. 61/C.
- ¹⁷ Dopis Intedance Kotarskom poglavarstvu od 27. XI. 1876. br. 56/C. – Dopis br. 26/C iz 1879.
- ¹⁸ Ugovor od 9. VI. 1876. br. 59/C.
- ¹⁹ Dopis konzervatora profesoru Hauseru u Beču od 31. XII. 1877. br. 58/C.

- ²⁰ Dopis kotarskog poglavara Splita Zanchia konzervatoru spomenika Glaviniću od 18. V. 1875. br. 15/C. – Dopis odvjetniku dr. Gaetanu Bulatu, opunomoćeniku skrbništva Andrić od 19. III. 1876. br. 6/ C. Duško Kečkemet: *Vicko Andrić arhitekt i konzervator 1793. - 1866.* Split 1993., 183.
- ²¹ Dopis Crkvinarstva kotarskom poglavaru od 8. XII. 1876. br. 54/C.
- ²² Glavinićev dopis Kotarskom poglavarstvu od 1. V. 1878. br. 22/C.
- ²³ Dopis Kotarskom poglavarstvu od 17. VII. 1879. br. 30/C.
- ²⁴ Dopis od 20. X. 1877. br. 44/C.
- ²⁵ Dopis biskupu od 17. VI. 1879. br. 23/C.
- ²⁶ Glavinićev dopis Apelacionom sudu od 13. VI. 1879. br. 19/C.
- ²⁷ Inchiostrijevi dopis Glaviniću od 16. VI. 1879. br. 21/C.
- ²⁸ Biskupov dopis papi od 26. V. Izvještaj kardinala i nadbiskupa od 8. VI. Biskupov dopis Namjesništvu od 25. VI. 1874. br. 5/C.
- ²⁹ Dopis Namjesništva Kotarskom poglavaru Splita od 10. VI. Marcocchijeva procjena od 10.XI. Izvještaj o procjeni Kotarskom poglavarstvu od 12. XI. Godina 1876. br. 5/C.
- ³⁰ Dopis biskupa Calogere od 22. II. 1877. br 5/C.
- ³¹ Dopis Biskupskog ordinarijata Namjesništvu od 2. II. 1874. i biskupov dopis Glaviniću od 26. listopada 1876. br. 51/C.
- ³² Dopis konzervatora Kotarskom poglavarstvu od 5. I. 1871. br. 1/C.
- ³³ Dopisi Kotarskom poglavarstvu Splita i Središnjem povjerenstvu u Beču od 26. IX. 1876. br. 46/C.
- ³⁴ Inchiostrijevi dopisi Glaviniću od 16. I. 1877. br. 56 i 57/C.
- ³⁵ Dopis načelniku Splita od 10. I. 1877. br. 4/C.
- ³⁶ Dopis konzervatora Kotarskom poglavarstvu od 12. I. 1878. br. 43/ C.
- ³⁷ Dopis Općinske uprave Glaviniću od 10. V. 1877. br 23/C.
- ³⁸ Dopis konzervatora vlastima od 15. II. 1873. br. 1/C.
- ³⁹ Dopis konzervatora Biskupskom ordinarijatu u Splitu od 15. XI. 1871. br.6/C. i 15.XII.1873. br. 21/C. Sanja Ivčević i drugi: *Split u Arheološkom muzeju u Splitu.* Split 2007., 15-16.
- ⁴⁰ Dopis Bettinija konzervatoru Glaviniću od 1. X. 1873. br. 19/C
- ⁴¹ Dopis Glavinića Kotarskom poglavarstvu od 25. IX. 1873. br.19/C.
- ⁴² Dopis kotarskog poglavara konzervatoru od 28. XII. 1873. br. 27/C.
- ⁴³ Dopis kotarskog poglavara Splita Glaviniću od 7. VI. 1875. br. 20/C.
- ⁴⁴ Dopis Namjesništva i nacrt ugovora kotarskom poglavarstvu od 20. V. 1876. br. 24/C.
- ⁴⁵ Dopis konzervatora savjetniku Zanchiju od 12. III. 1875. br. 6/C.
- ⁴⁶ Dopis načelnika Splita konzervatoru spomenika od 15. III. 1876. br. 7/C.
- ⁴⁷ Dopis Namjesništva kotarskom poglavaru od 10. VI. 1876. br. 50/C.
- ⁴⁸ Nacrt ugovora za nabavu imovine Voltolini iz 1878. godine br. 29/C.
- ⁴⁹ Izvješće konzervatora Središnjem povjerenstvu za spomenike od 29. III. 1876. br. 7/C
- ⁵⁰ Zapisnik o saslušanju u Kotarskom poglavarstvu od 30. VII. 1876. br. 43/C. Dopis kotarskog poglavara Bauku od 1. rujna 1876. br. 44/C. Dopis Gradskoj preturi od 5. IX. 1876. br. 45/C.

-
- ⁵¹ Glavinićev dopis Kotarskom poglavarstvu od 6. I. 1877. br. 2/C. - Bilješka Prokure u Zadru poslana Glaviniću od 21. VI. 1877. br. 37/C.
- ⁵² Dopis konzervatora Središnjem povjerenstvu za spomenike 1878. br. 9/C.
- ⁵³ Dopis od 14. IV. 1876. br. 9/C. – Dopis Središnjem povjerenstvu za spomenike iz 1876. br. 10/C.
- ⁵⁴ Zapisnik sa sastanka od 9. IV. 1876. br. 11/C.
- ⁵⁵ Zabilješka konzervatora od 14. IV. 1876. br. 12/C.
- ⁵⁶ Glavinićevo izvješće Središnjem povjerenstvu za spomenike o projektu obnove zapadne lođe kriptoportika Dioklecijanove palače od 14. IV. 1876. br. 13/C.
- ⁵⁷ Dopis kotarskog poglavara Kutschiga Inchiostriju od 11. VI. 1879. br. 22/C.
- ⁵⁸ Dopis konzervatora Središnjem povjerenstvu u Beču od 1. V. 1877. br. 16/C. Dopis konzervatora od 29. IV. 1878. br. 17/C - Dopis konzervatora Središnjem povjerenstvu od 26. V. 1878. br. 12/C. Stanko Piplović: *Alois Hauser u Dalmaciji*. Split 2002., 60.
- ⁵⁹ Cvito Fisković: *Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti*. Peristil, Zagreb 1954. sv. I. 95-96.
- ⁶⁰ Dopis konzervatora spomenika Općinskoj upravi od 25. VIII. 1874. br. 24/C.
- ⁶¹ Glavinićev dopis Namjesniku od 10. V. 1875. br. 11/C.
- ⁶² Izvještaj konzervatora Kotarskom poglavarstvu Splita od 6. VII. 1875. br. 29/C.
- ⁶³ Nagodba od 17. III. 1876. br. 38/C.
- ⁶⁴ Dopis Općinske uprave konzervatoru od 29. IV. 1879. br. 17/C.
- ⁶⁵ Duško Kečkemet: *Ante Bajamonti i Split*. Split 2007., 127-134.

WORKS ON THE INTERIOR OF DIOCLETIAN'S PALACE IN SPLIT
IN THE 1870*

Summary

The famous historical buildings, which form an integral part of the historical core of the city of Split were utterly neglected in the early 19th century. However, the establishment of the so-called *Središnje povjerenstvo za istraživanje i očuvanje umjetničkih i povijesnih spomenika* (Central Committee for the Research and Restoration of Historical Monuments), marked the onset of the activities in the field of their restoration and preservation. In 1873, the Austrian scientific expedition visited Split to predict the degree of repair needed for the deteriorated monuments in both Split and Solin.

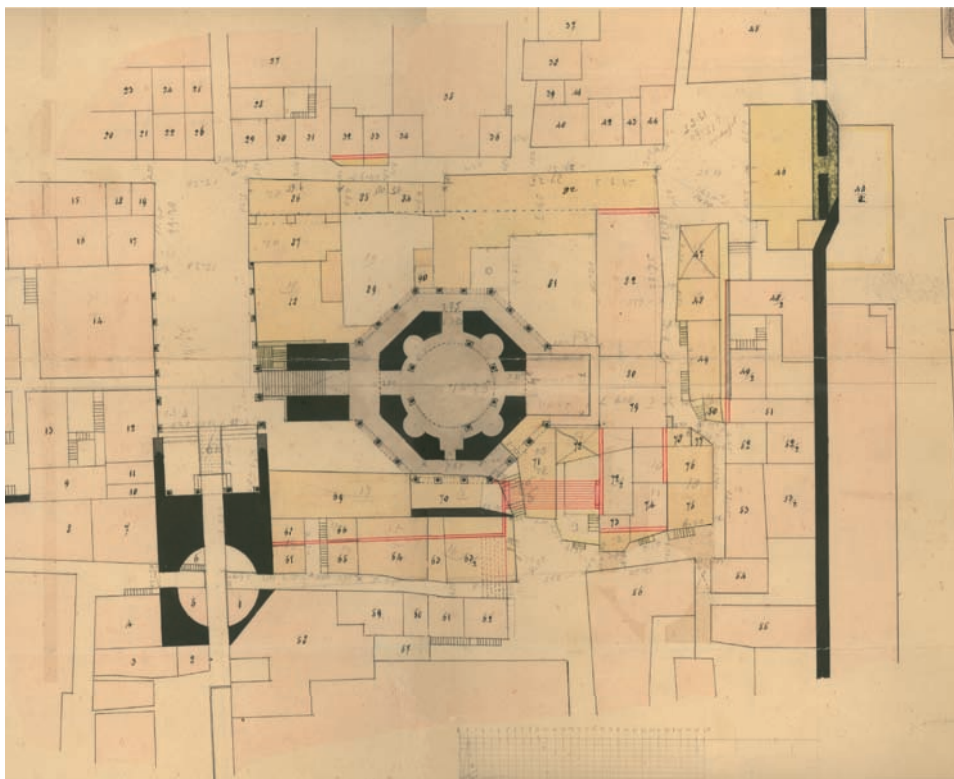
The restoration of Diocletian's Palace, that is, of the Emperor's mausoleum, that was later turned into the cathedral, was in the centre of the restoration activities. This magnificent building was surrounded by various buildings, which made it practically inaccessible for any type of research. Some rather impersonal buildings situated west of Peristyle and the old Baroque Bishop's residence, situated at its northern side, hid the cathedral from the view of prospective research enthusiasts. Therefore all these buildings had to be demolished. Damaged stone decorations within the mausoleum needed repair: the Vienna architect Alois Hauser, engineer Antonio Inchiostri and restorer Mihovil Glavinić were hired to carry out conservation works. Due to the significant lack of financial resources, that were usually allocated by the so-called *Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu* (Ministry of Religious Affairs and Education), the above-mentioned works were not executed as quickly as planned.

The restoration works were carried out on some other portions of Diocletian's Palace, such as the west loggia of cryptoporticus and peripheral walls and towers.

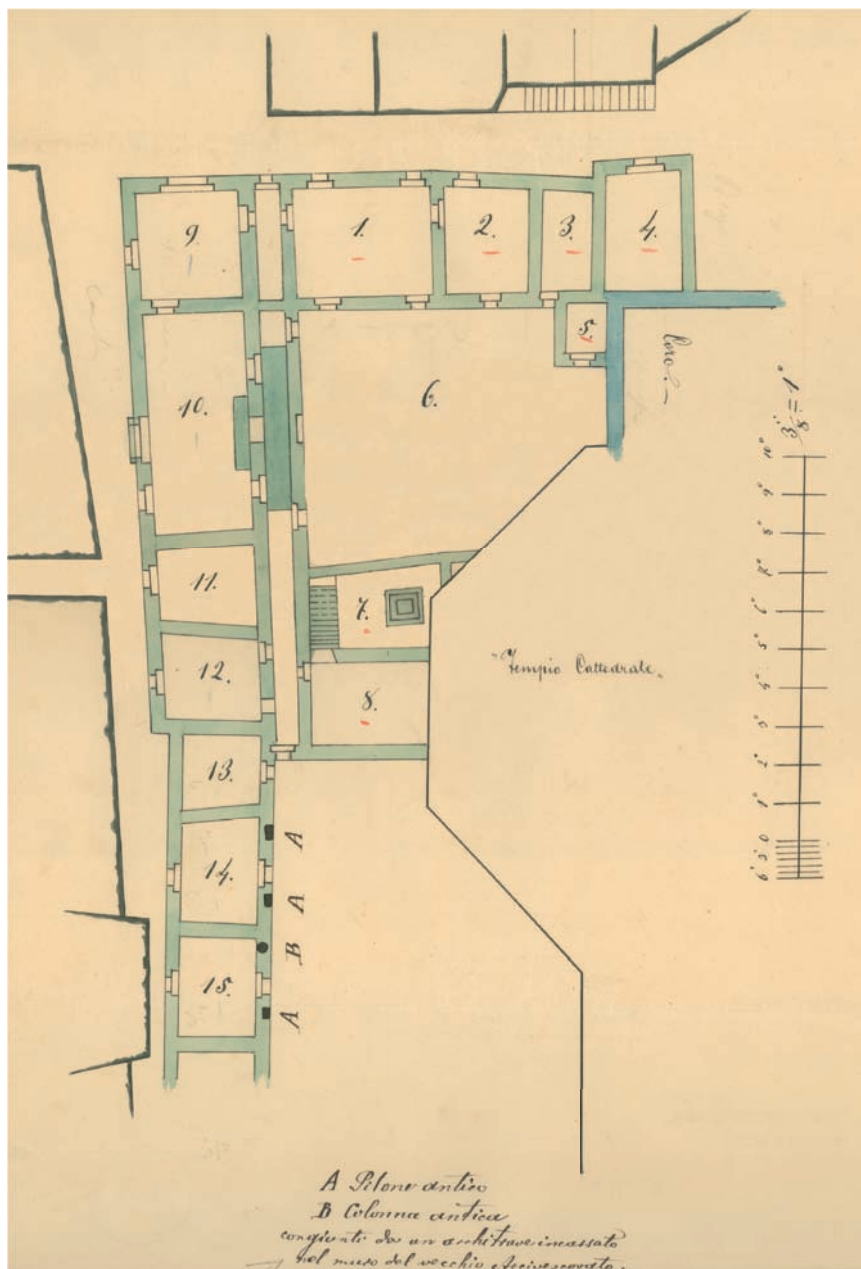
Unfortunately, not all significant historical buildings were planned for restoration in this ten-year period. All the attention of experts in the field was directed towards the restoration and preservation of ancient heritage: Diocletian's Palace. Restoration activities were based on the research and preservation work by the two architects – Robert Adam and Vicko Andrić.

Not many major construction works were carried out by private entrepreneurs in the same period either. The only works that were executed were minor reconstruction works whose main purpose was to improve living conditions in this densely populated area of the city. The preservation of the picturesque medieval urban structure, however, was not central to reconstruction planning at the time .

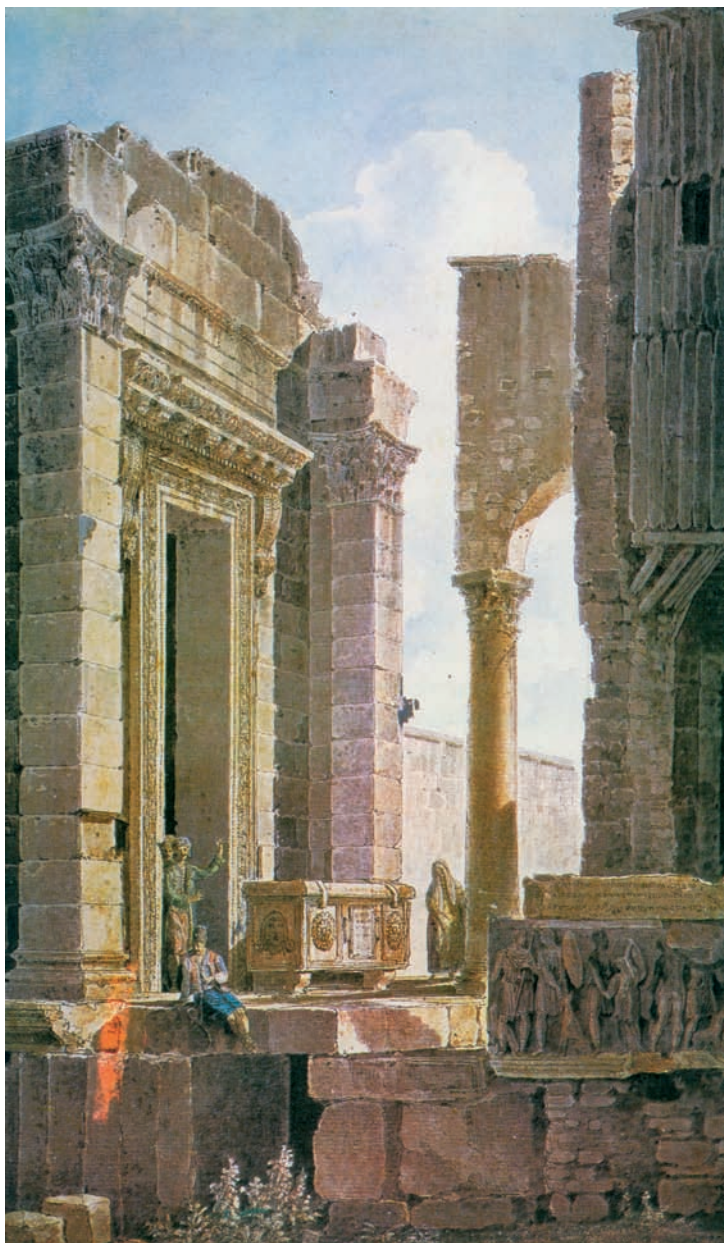
Large-scale restoration works on the interior of the mausoleum and the bell-tower of the cathedral were carried out in the first years of the 20th century.

Slika 1. Plan Dioklecijanovog mauzoleja i njegovog okoliša od 28. svibnja 1873. godine. Označene su zgrade predviđene za rušenje kako bi se ta građevina oslobodila od novijih zgrada koje su je zaklanjale. Među njima su stara Biskupija na sjeveru i istoku, br. 82, crkvice sv. Barbare i kavana Al tempio na Peristilu, br. 87 i 88, te crkvice sv. Matije i sakristija na južnoj strani, br. 70 i 71.

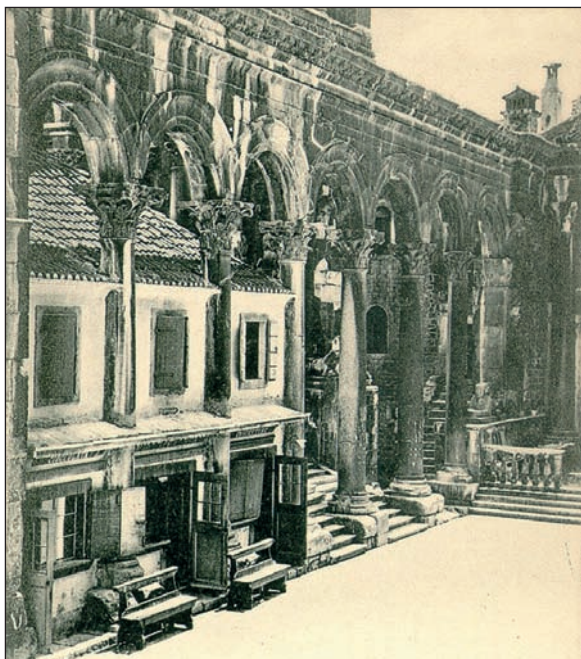

Slika 2. Tlocet zgrade stare Biskupije te dvorišta između nje i Mauzoleja. U njezinu zidu su bili ugrađeni stupovi portika dekumana, označeni u nacrtu slovima A i B.

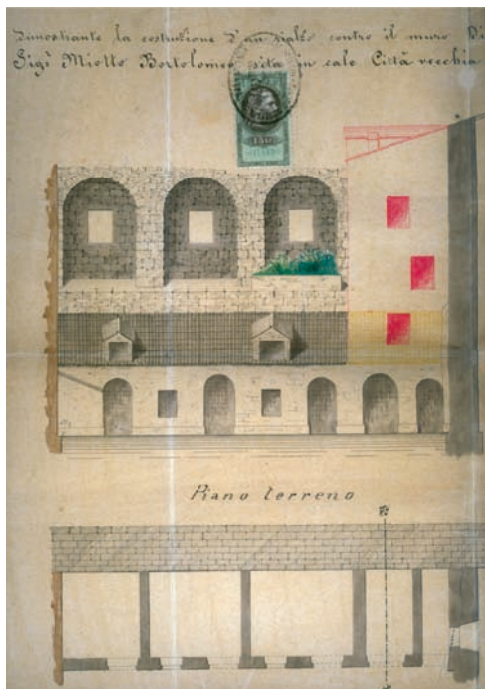

Slika 3. Jupiterov hram Dioklecijanove palače. Pred njim je u prvom planu mramorni sarkofag s reljefnim prikazom lova na kalidonskog vepra. Danas se nalazi u Arheološkome muzeju u Splitu. (L. François)

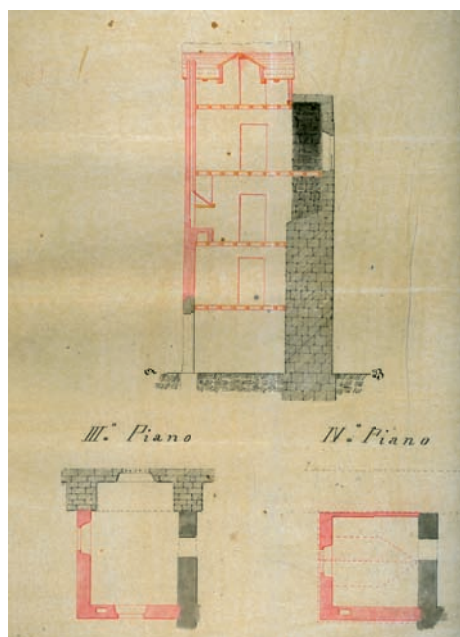
Slika 4. Unutrašnjost Jupiterova brama. U pozadini je stari oltar, s njegove lijeve strane je sarkofag nadbiskupa Ivana Ravenjanina iz VIII. stoljeća, a s desne sarkofag nadbiskupa Lovre Dalmatinca iz XI. stoljeća, koji su preneseni iz crkvice sv. Matije.

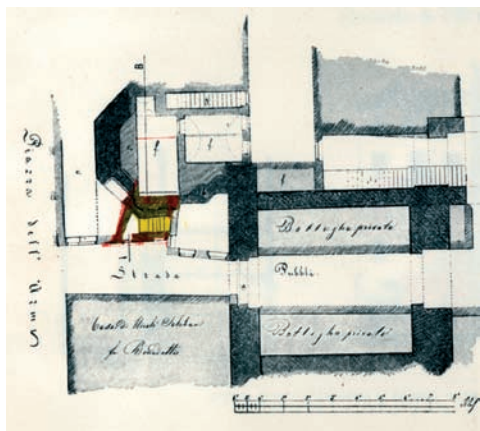

Slika 5. Istočni kolonati Peristila sa zgradom kavane između stupova. Do kavane je bila crkvice sv. Barbare iz 1608., koja je uklonjena 1923. godine.

Slika 6. Projekt koji je 1874. godine izradio arhitekt Ugo Bergamini za nadogradnju kuće Bartula Miotta u Ulici staroga grada prislonjene s unutrašnje strane istočnog obodnog zida Dioklecijanove palače.

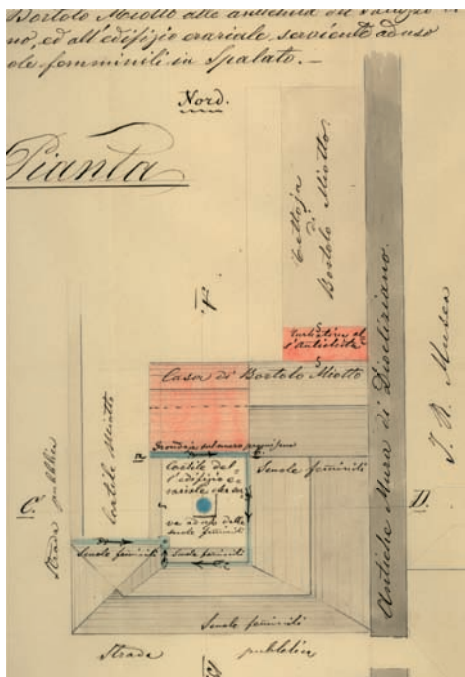

a) tlocrt

b) južno pročelje

Slika 7. Ostaci jedne od dviju osmerostranih kula koje su se nalazile uz zapadna vrata Dioklecijanove palače. Uz ovu je kulu poslije prigrađena romanička kula s javnim satom i zgrada s trgovinom u prizemlju. Prilikom adaptacija poslovnih prostora oštećivani su ostaci antičke kule.

Slika 8. Projekt inženjera A. Inchiostrija iz 1875. godine vezan uz pregradnju kuće Miotto. Prikazane su smetnje državne imovine na zapadnom obodnom zidu Dioklecijanove palače i klasicističke zgrade u kojoj je bila ženska osnovna škola.